

Niculai Vișovan

**DIN ACTIVITATEA RELIGIOASĂ,
CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ, ISTORICO-SOCIALĂ
A CĂLUGĂRILOR BAZILITANI ROMÂNI
(SECOLUL XVIII – 1948)**

Ediție îngrijită de
Cornel TATAI-BALTĂ și Anca Elisabeta TATAY

Prefață de Cornel TATAI-BALTĂ

Editura MEGA
Cluj-Napoca
2022

DTP:
Editura Mega

Redactor:
Robert Cincu

Design copertă:
Valeriu Teodorescu

Coperta I: Catedrala și școlile Blajului, desen de Valeriu Teodorescu
Coperta IV: Grupul statuar Școala Ardeleană executat de Romulus Ladea,
desen de Valeriu Teodorescu

© Artur Vișovan, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

VIȘOVAN, NICULAI

Din activitatea religioasă, cultural-științifică, istorico-socială a călugărilor bazilitani români: (secolul XVIII–1948) / Niculai Vișovan; ed. îngrij. de Cornel Tatai-Baltă și Anca Elisabeta Tatay; pref. de Cornel Tatai-Baltă. – Cluj-Napoca: Mega, 2022
ISBN 978-606-020-527-2

I. Tatai-Baltă, Cornel (ed.; pref.)

II. Tatay, Anca Elisabeta (ed.)

271

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	9
PREFACE.....	17
INTRODUCERE.....	25
I. Importanța și scopul cercetării.....	25
II. Metoda de lucru.....	26
III. Stadiul actual al cunoștințelor și cercetărilor. Istoriografia legată de tematică. .	27
IV. Structura lucrării.....	60
I. CONTEXTUL GENERAL, ISTORICO-RELIGIOS PREMERGĂTOR UNIRII ROMÂNILOR CU BISERICA ROMEI ȘI LEGĂTURILE ROMÂNILOR ARDELENI CU REFORMA ÎN SECOLELE XVI–XVII.....	67
I.1. Răspândirea Reformei în Ardeal.....	67
I.2. Luteranismul și românii.....	74
I.3. Calvinismul și Biserica românească.....	78
I.4. Suprimarea vieții călugărești.....	97
I.5. Noua conjunctură istorică și începuturile acțiunii de unire a românilor ardeleni după anul 1688.....	102
II. UNIREA ROMÂNILOR (1697–1701). ORGANIZAREA BISERICII ROMÂNE UNITE ȘI IERARHII EI PÂNĂ LA VICARIATUL LUI PETRU PAVEL ARON.....	113
II.1. Unirea românilor (1697–1701) și Sinoadele de unire.....	113
II.2. Organizarea Bisericii Române Unite sub episcopul Atanasie Anghel.....	134
II.3. Biserica Română Unită sub episcopul Ioan Giurgiu Patachi (1715–1727).....	140
II.4. Bula „Rationi congruit” a papei Inocențiu al XIII-lea din 1721 și întemeierea Episcopiei Făgărașului.....	146
II.5. Biserica Română Unită sub episcopul Inochentie Micu-Klein (1728–1751).....	151
III. BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ SUB VICARIATUL LUI PETRU PAVEL ARON ȘI SUB EPISCOPUL PETRU PAVEL ARON. ORDINUL BAZILITAN ȘI MĂNĂSTIRILE BAZILITANE.....	171

III.1. Biserica Română Unită sub vicariatul lui Petru Pavel Aron (1745–1751).....	171
III.2. Biserica Română Unită sub episcopul Petru Pavel Aron (1752–1764).....	177
III.3. Reflecții asupra originii monahismului bazilitan.....	185
III.4. Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj. Deschiderea școlilor în Mănăstirea Sfintei Treimi și perioada de început.....	188
III.5. Mănăstirea Bunei Vestiri. Întemeierea Mănăstirii și a Seminarului Bunei Vestiri din Blaj.....	199
III.6. Vechile mănăstiri românești din Ardeal.....	204
III.6.1. Celelalte mănăstiri din Transilvania. Mănăstiri salvate de flăcări, în timpul „revoluției” lui Sofronie.....	206
III.6.2. Mănăstirile nimicite de Bukow și distruse de flăcări, în timpul „revoluției” lui Sofronie.....	208
III.7. Dezvoltarea și înflorirea Ordinului bazilitan până la anul 1781 în Mănăstirea Sfintei Treimi și Mănăstirea Bunei Vestiri.....	209
III.7.1. Călugării.....	209
III.7.2. Conducerea mănăstirii.....	217
III.7.3. Administrarea averii.....	219
III.7.4. Viața internă. Reformarea vieții mănăstirești sub episcopul Atanasie Rednic.....	221
IV. DIN ACTIVITATEA RELIGIOASĂ, CULTURAL-ȘTIINȚIFICĂ, ISTORICO-SOCIALĂ A CĂLUGĂRILOR BAZILITANI ROMÂNI.....	225
IV.1. Statutul Ordinului bazilian al Sfântului Iozafat.....	225
IV.2. Învățământul. Activitatea în școli a călugărilor.....	228
IV.2.1. Învățământul sub păstoria episcopului Petru Pavel Aron (1752–1764). Activitatea în școli a călugărilor.....	228
IV.2.2. Învățământul sub păstoria episcopului Atanasie Rednic (1765–1772). Activitatea în școli a călugărilor.....	229
IV.2.3. Învățământul în timpul păstoririi episcopului Grigore Maior (1773–1782). Activitatea în școli a călugărilor.....	233
IV.2.4. Școlile românești în timpul păstoririi episcopului Ioan Bob (1784–1830) și activitatea în școli a călugărilor.....	237
IV.3. Dezvoltarea tipografiei și activitatea cultural-științifică (literară) a călugărilor.....	241
IV.3.1. Dezvoltarea tipografiei și activitatea cultural-științifică (literară) a călugărilor sub păstoria episcopului Petru Pavel Aron.....	241
IV.3.2. Tipăriturile blăjene sub păstoria episcopului Atanasie Rednic și activitatea cultural-științifică (literară) a călugărilor.....	248
IV.3.3. Tipăriturile blăjene sub păstoria episcopului Grigore Maior și activitatea cultural-științifică (literară) a călugărilor.....	251

IV.3.4. Tipăriturile blăjene în timpul păstoririi episcopului Ioan Bob și activitatea cultural-științifică (literară) a călugărilor	254
IV. 4. Activitatea călugărilor în instituțiile bisericești	257
IV.5. Activitatea călugărilor pentru construirea discursului identitar. Aspectele spirituale, teologico-dogmatice ale Unirii.....	259
IV.6. Activitatea călugărilor pentru apărarea Unirii.....	265
IV.7. Biserica Română Unită și corifeii renașterii culturale și naționale. Școala Ardeleană și activitatea desfășurată de reprezentanții săi.....	272
IV.7.1. Activitatea istorică (Discursul istoric).....	281
IV.7.2. Activitatea filologică (Discursul lingvistic).....	285
IV.7.3. Activitatea religioasă (Discursul teologic).....	287
IV.7.4. Activitatea literară (Discursul literar).....	291
IV.7.5. Activitatea social-politică (Discursul social-politic).....	292
V. DECLINUL ORDINULUI BAZILITAN. DECĂDEREA VIEȚII MĂNĂSTIREȘTI. RESTAURAREA MONAHISMULUI ÎN BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ.....	295
V.1. Conflictul episcopului Grigore Maior cu călugării. Decăderea vieții mănăstirești.....	295
V.2. Episcopul Ioan Bob (1784–1830) și călugării. Corifeii renașterii culturale și episcopul Ioan Bob.....	300
V.3. Timotei Cipariu (novice călugăr). Din viața și activitatea lui.....	308
V.4. Scăderea numărului călugărilor.....	314
V.5. Soarta Ordinului de la 1830 până la înființarea Mitropoliei (1853). De la înființarea Mitropoliei până la 1937 (agregarea la Ordinul bazilian reformat al Sfântului Iozafat) și apoi până la 1948.....	317
V.6. Restaurarea monahismului în Biserica Română Unită cu Roma.....	332
V.6.1. Monahismul în Biserica Română Unită – scurt istoric.....	333
V.6.2. Ordine, Congregații baziliene în Biserica Greco-Catolică	337
V.6.3. Provincia română a Ordinului bazilian al Sfântului Iozafat.....	338
V.6.4. Restaurarea monahismului bazilian în Biserica Română Unită.....	340
V.6.4.1. Recomandări ale Sfântului Scaun privitoare la restaurarea monahismului.....	340
V.6.4.2. Inițiative de restaurare a monahismului în Biserica Română Unită..	341
CONCLUZII.....	345
BIBLIOGRAFIE.....	365
ILUSTRĂȚII.....	401
BIOGRAFIE.....	419

INTRODUCERE

I. Importanța și scopul cercetării

Istoria bisericească și, mai ales, istoria Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, a constituit un domeniu marginalizat în perioada comunistă (excepție fac unele centre ale exilului românesc ca München, Paris, Madrid etc.). De aceea, după 1989 s-au impus ca absolut necesare demersuri de recuperare a acestui teritoriu al cunoașterii. Biserica românească din Transilvania, începând cu secolul al XVI-lea și, apoi, Biserica Română Unită, începând cu secolele XVII–XVIII, a beneficiat de un constant și generos interes din partea unui număr consistent de istorici din cadrul centrelor universitare Cluj-Napoca, Alba Iulia, Târgu Mureș, București (Facultățile de Istorie). Astfel, prin studiile și publicațiile apărute în țară și străinătate s-a creionat, în bună parte, profilul de instituție divino-umană a bisericii. Studiile dedicate ierarhilor care păstoreau biserica sau instituțiilor care o compuneau, analiza vieții religioase ce o anima, surprinderea raporturilor, pe toate planurile, cu societatea timpului reprezintă o parte din piesele care îi recompun imaginea în încercarea firească de a i-o restitui pe deplin.

Aflată în comuniune ierarhică și de credință cu Scaunul Romei, egală participantă la tezaurul ritual constantinopolitan cu Biserica Ortodoxă transilvăneană, viețuitoare într-o determinată structură statală și de guvernare, Biserica Română Unită nu poate să nu țină seama de toate aceste organisme colective în conturarea profilului ei. Astfel, se impune descrierea organizării Bisericii, a structurii instituționale a acesteia: părțile componente și rațiunea lor de a fi, relațiile ce se stabilesc între ele, atât din perspectivă ierarhică, cât și comunitară. Existând în lume, toate aceste instituții au cunoscut mai multe transformări datorate schimbărilor sociale, intelectuale, politice și culturale. În multe situații dinamica vieții de credință a dus la apariția unor instituții noi, oarecum străine de spiritul locului, ce urmau a rezolva probleme foarte concrete și a răspunde unor provocări privitoare la propovăduirea Evangheliei.

În lucrarea noastră de cercetare științifică ne-am propus să tratăm tema: *Din activitatea religioasă, cultural-științifică, istorico-socială a călugărilor bazilitani români (secolul XVIII – 1948)*.

Am ales această temă, pe care o considerăm foarte importantă, deoarece subiectul privind activitatea multiplă (religioasă, cultural-științifică, istorico-socială) desfășurată de călugării bazilitani români a fost până acum cercetat în mod dispart și neomogen, în diferite lucrări, aceasta în contextul în care teologia istorică greco-catolică încearcă să recupereze timpul în care nu a putut să progreseze academic. Prin lucrarea noastră am încercat să scoatem din străfundul trecutului o parte din aspectele istorice ale Bisericii Române Unite cu Roma și a activităților desfășurate de călugării bazilitani, începând cu secolul al XVIII-lea.

În privința posibilităților noastre de cercetare, putem spune următoarele: fiind încredințați de limita specifică oricărui act al cunoașterii umane, prin această lucrare urmărim (*scopul cercetării*) să abordăm problematica activității desfășurate de către călugării bazilitani în cadrul instituțiilor Bisericii Române Unite. Datorită complexității problematicii legate de Ordinul bazilitan la români, trebuie ținut seama că monahismul greco-catolic s-a dezvoltat în legătură cu tradiția răsăriteană specifică Bisericii Unite, dar și în legătură cu situația concretă în care se găseau românii din Transilvania.

Studiul surselor documentare, al lucrărilor referitoare la problematica noastră, publicate sau aflate încă sub formă de manuscris, reprezintă unghiul din care și sub care dorim să analizăm evoluția istorică a Ordinului bazilitan și activitatea călugărilor bazilitani români.

II. Metoda de lucru

Pentru investigarea subiectului a fost necesară o metodologie de cercetare istorică adaptată complexității tematicii noastre, dată fiind și perioada istorică lungă supusă cercetării, respectiv secolul XVIII – 1948. Astfel, am început cu determinarea istoriografiei legate de această tematică, identificând și analizând: izvoare edite, lucrări cu caracter general, lucrări speciale, dicționare, enciclopedii, antologii, calendare, cataloage, studii și articole. După această etapă am procedat la cercetarea documentelor vremii, a unor izvoare inedite în cadrul unor arhive din țară și din străinătate. În acest sens, o documentație prețioasă ne-au oferit cercetările la *Archivio Segreto Vaticano*, Città del Vaticano, Roma; *Archivio Storico della Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o „de Propaganda Fide”*, Roma; *Arhivele Naționale. Serviciul Județean Alba. Fond Mitropolia Română Unită Blaj*

(*Cabinetul mitropolitului; Capitulul; Consistoriul; Arhiva generală. Acte înregistrate*); *Fond Academia Teologică Greco-Catolică Blaj 1758–1948*, la *Biblioteca Academiei Române. Filiala Cluj-Napoca* (*Fond Manuscrise românești, Fond Manuscrise latine*), *Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” Cluj-Napoca* (*Colecția Muzeului Ardelean*).

În etapa următoare s-a stabilit stadiul actual al cunoștințelor și cercetărilor în legătură cu tematica noastră și s-au prelucrat informațiile noi din materialele documentare identificate și din documentele de arhivă. În ultima etapă am efectuat sinteza și interpretarea materialului bibliografic (documentar), în scopul utilizării în redactarea lucrării, prin redarea unor pagini din activitatea religioasă, cultural-științifică, istorico-socială a călugărilor bazilitani români (secolul XVIII–1948). Am ales această metodologie în scopul utilizării unui număr cât mai mare de materiale documentare, din diferite surse și ale diferiților autori cu privire la același subiect, astfel că, și din acest punct de vedere, lucrarea noastră se deosebește de cercetările anterioare. În acest sens, izvoarele și celelalte materiale documentare au fost utilizate atât cronologic, cât și pe măsura evoluției diferitelor părți și aspecte tratate în lucrarea de față.

Pornind de la momentul Unirii religioase a românilor, în demersul de față ne propunem să oglindim preocupările pentru această temă în cadrul curentelor și tendințelor istoriografice, începând din secolul al XVIII-lea și până în contemporaneitate (secolul XXI), astfel ca la sfârșitul acestui periplu să avem răspunsuri în legătură cu scopul cercetării noastre.

Așadar, analiza istoriografiei referitoare la Biserica Română Unită – în cadrul căreia au activat instituții ca mănăstirile cu călugării bazilitani și școlile Blajului – începând cu lucrările cărturarilor din Epoca Luminilor și finalizând cu cele mai recente cercetări, ne-a determinat să considerăm necesară, oportună și utilă abordarea și interpretarea activităților instituțiilor, care au provocat o adevărată renaștere culturală, socială și, nu în ultimul rând, națională.

III. Stadiul actual al cunoștințelor și cercetărilor. Istoriografia legată de tematică

Stadiului cunoștințelor și cercetărilor în domeniul tematicii noastre, în plan intern și internațional, a fost stabilit în urma documentării efectuate. În acest sens a fost stabilit istoricul în domeniul pe care îl cercetăm, adică legat de activitatea multiplă: religioasă, cultural-științifică, istorico-socială a călugărilor bazilitani români, începând cu secolul al XVIII-lea și până la anul

1948. Istoriografia dedicată problemelor legate de această tematică consemnează contribuții semnificative, care constituie un punct de plecare pentru cercetarea noastră.

În secolul al XVIII-lea, documente importante au fost emise de către instituțiile implicate în viața Bisericii românilor din Transilvania. Documentele, care au avut un rol hotărâtor în evoluția acestei Biserici, a structurilor sale, și care au fost consemnate și utilizate de către diferiți istorici sau cercetători, sunt următoarele:

- Bula *Rationi congruit*¹, operă a doi Papi: Clemente al XI-lea și Inocențiu al XIII-lea. Prin Bula papală *Rationi congruit*, dată la Roma în 15 iunie 1721, s-a canonizat noua dieceză (eparhie) a Făgărașului ca independentă de episcopul din Strigoniu (Esztergom);

- „Diploma de donație din 21 august 1738”², adică „Literale fundamentale împărătești ale Mănăstirii bazilitane Sfânta Treime din Blaj”. Prin această diplomă (Litere fundamentale) împăratul Carol al VI-lea a aprobat schimbul domeniului episcopal de la Gherla și Sâmbăta de Jos cu castelul și domeniul erarial al Blajului, care era mai potrivit ca centru al episcopiei românilor uniți;

- „Decretul lui Iosif al II-lea din 12 decembrie 1781”³ care a fost dat datorită certurilor ivite între călugării bazilitani și episcopul Grigore Maior.

¹ Bula „*Rationi congruit*”, în manuscris copie la Arhivele Naționale. Serviciul Județean Alba, Fond *Mitropolia Română Unită*, nr. 46/1721, f. 6r. (v.); la Petru Maior, *Istoria bisericii românilor, atât a celor dincoace precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813, pp. 193–198, manuscris la Biblioteca Universității Cluj, Colecția „Muzeului Ardelean”, nr. 828, 383 f.; Ioan Chindriș, „Bula Papală «*Rationi congruit*» de la 1721 și întemeierea Episcopiei Făgărașului”, în *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, Editura Cartimpex, 2001, pp. 23–44; Ioan Chindriș, „Bula Papală «*Rationi congruit*» de la 1721 și întemeierea Episcopiei Făgărașului”, în *Anuarul Institutului de Istorie*, XXIII, Cluj-Napoca, 1994, pp. 85–106; Nicolaus Nilles, *Symbolae ad illustrandum historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae S. Stephani*, I, Oeniponte, 1885, pp. 431–436.

² „Diploma de donație din 21 August 1738”, întărită prin diploma dată de Maria Tereza la 30 martie 1754, transcrisă pe același document, în manuscris copie la Arhivele Naționale Alba, Fond *Mitropolia Română Unită*, nr. 46/1938, f. 9r. (v.); publicată la Petru Maior, *Istoria bisericii românilor, atât a celor dincoace precum și a celor dincolo de Dunăre*, pp. 202–207; text latin la Samuil Micu, *Istoria românilor*, II, pp. 307–312; în traducere românească la George Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, tomul III, *Anii 1614–1739*, București, Tipografia Academiei Române (Laborarii Români), 1886, pp. 443–451; Gh. Șincai, *Hronica românilor*, III, București, 1969, pp. 363–370; Samuil Micu, *Istoria românilor*, vol. 2, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, pp. 419–423.

³ „Decretul lui Iosif al II-lea din 12 decembrie 1781”, publicat la Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, pp. 219–223; Petru Maior, *Istoria bisericii românilor*, vol. I, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, Editura Viitorul Românesc, 1995, pp. 168–170.